

VERANTWOORDING

Het is thans meer dan zestig jaar geleden, dat N. Adriani in zijn Sangireesche Spraakkunst (Leiden 1893, p. 5) behalve een bundel teksten ook een Sangirees—Nederlands woordenboek, samengesteld door zijn informante Mejuffrouw G. W. J. Steller, aankondigde. De Sangireesche Teksten zagen door zijn zorgen spoedig het licht ('s-Gravenhage 1894), doch het woordenboek was nog een langdurig proces van uitbreiding en bewerking beschoren, voordat het in de vorm waarin het thans gereed is gekomen, kon verschijnen. Het eerste concept, dat Mej. Steller, van jongsaf vertrouwd met het Sangirees, grotendeels tijdens haar verblijf in Nederland had vervaardigd, was naar het getuigenis van Dr Adriani niet meer dan een uitvoerige woordenlijst, waaraan natuurlijk nog veel — naar het oordeel van de samenstelster nog te veel — ontbrak.¹ In afschrift was deze woordenlijst ook in het bezit van Adriani, van Mr K. G. F. Steller, Mej. Steller's jongere broer die zijn vader als zendeling op Sangihë was opgevolgd, en later ook van de andere zendingsarbeiders op de Sangihë-eilanden. Mej. Steller's drukke bezigheden verhinderden haar echter haar lexicografische arbeid voort te zetten.

Op aandringen van Adriani werd in 1913 Steller door het bestuur van zijn Zendingsgenootschap in de gelegenheid gesteld een regeringsopdracht te aanvaarden om zich naast zijn andere arbeid ook aan de voltooiing van het woordenboek te wijden. Een deel van de inhoud van het huidige woordenboek is door Steller verzameld, zodat het boek met recht mede op zijn naam gesteld kan worden. Vooral Ds Aebersold, maar ook andere zendingsarbeiders droegen bij door het aanbrengen van spreekwoorden en oude verhalen uit de gebieden waar zij hun standplaats hadden en Steller stelde copieën van zijn aantekeningen te hunner beschikking. Ds Scherrer heeft vooral ten opzichte van het Siarees belangrijk materiaal geleverd. Hij is echter nooit tot afsluiting van zijn verzamelarbeid kunnen komen. Ook Adriani, die door zijn kennis en ervaring de aangewezen man geweest zou zijn om samen met Steller het woordenboek af te maken, heeft nooit gelegenheid gehad tot het Sangirees terug te keren. Toen Steller zich tenslotte op Java ging vestigen, droeg hij zijn materiaal over aan zijn opvolger, de Zwitserse

¹ Deze en enkele andere gegevens zijn overgenomen uit een brief van Dr Adriani aan Dr A. B. Meyer d.d. 15-4-1909, die Prof. Cense in de School of Oriental and African Studies te London gevonden heeft (Ms. no. 40806). Verder is in deze verantwoording een en ander over het ontstaan van het woordenboek ontleend aan een brief van Ds J. E. E. Scherrer d.d. 18-4-1950 aan de Zending der Ned. Herv. Kerk te Oegstgeest en het Nederlands Bijbelgenootschap te Amsterdam, terwijl ook Ds W. E. Aebersold inlichtingen verstrekke.

Dienaar des Woords Ds W. E. Aebersold, die, sinds 1931 op Sangihë, eveneens een goed kenner van het Sangirees was, al sprak hij uiteraard de taal niet, zoals Steller, als zijn moedertaal.

Ds Aebersold die na het vertrek van Steller van Sangihë de zorg over het woordenboek had overgenomen, had, toen hij in 1939 met verlof ging, het volledige materiaal op kaarten gebracht. Door het uitbreken van de oorlog verhinderd naar zijn arbeidsterrein terug te keren, verwerkte hij gedurende de oorlogsjaren de aantekeningen van dit kaartstelsel tot een driedelig Sangirees—Nederlands en een tweedelig Nederlands—Sangirees woordenboek in getypte vorm. Het eerstgenoemde completeerde hij met gegevens en voorbeelden uit de Sangireesche Teksten, de Sangireesche Spraakkunst, de Sangirese vertaling van het Nieuwe Testament en andere uitgaven in het Sangirees en hij voegde vertalingen toe aan de door Steller meestal nog onvertaald gelaten voorbeelden in dichtvorm. Van 1946—'49 had hij gelegenheid op Sangihë zelf nog allerlei na te vragen en te controleren. Het is dit werk van Ds Aebersold, dat ten grondslag ligt aan het thans verschijnende woordenboek, waarin men dus een enkele maal Ds Aebersold in de eerste persoon en Steller en Adriani in de derde persoon genoemd zal vinden.

De Zwitserse oud-zendingspredikant van Sangihë Ds J. E. E. Scherrer, thans vertaler van het Oude Testament in het Sangirees, heeft een aantal wijzigingen in de spelling van het Sangirees, waartoe inmiddels besloten was, in het werk aangebracht en de verwijzingen naar het Sangirese Nieuwe Testament en de Bijbelse Verhalen (Bëkem Binohe susi) in overeenstemming gebracht met de nieuwste herzieningen van deze uitgaven. Toen Ds Aebersold na zijn terugkeer van de Sangihë-eilanden de door hem in de jaren 1946—'49 verzamelde gegevens nog had verwerkt, werd het woordenboek, — hoewel naar zijn eigen opvatting nog lang niet volmaakt — door hem en op aanbeveling van Ds Scherrer ter uitgave aan de Raad voor de Zending der Ned. Herv. Kerk en het Nederlands Bijbelgenootschap aangeboden.

Toen het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde zich op verzoek van deze instellingen bereid verklaarde de uitgave te verzorgen, daartoe in staat gesteld door een subsidie van de Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek, bleek dat een laatste bewerking voor het ter perse gaan van het werk noodzakelijk was. Het is begrijpelijk dat bepaalde elementen van het werk onder de boven beschreven langdurige en gevarieerde ontstaansgeschiedenis geleden hadden. Het Nederlands diende op vele plaatsen gezuiverd te worden, de ter vergelijking uit andere Indonesische talen aangehaalde woorden vroegen om nadere controle, terwijl de artikelen met het oog op de overzichtelijkheid en de omvang van het werk veelal beknopter en systematischer dienden te worden ingericht.

Dit persklaar maken, op verzoek van het Koninklijk Instituut en in overleg met Prof. Dr E. M. Uhlenbeck en Prof. Dr A. A. Cense uitgevoerd door ondergetekende met medewerking van Dr T. Iskandar, heeft zich dus in hoofdzaak tot genoemde punten uitgestrekt. Het

Sangirees is alleen verbeterd in gevallen van opgemerkte incongruenties en onduidelijkheden, waarover in bepaalde gevallen het oordeel van Ds Scherrer is ingewonnen. Ds Aebersold heeft ten slotte de drukproeven nagezien, nadat zij eerst door Mevr. A. H. van den Berg-Bertram en Prof. Dr A. A. Cense, later door Mevr. Mr H. A. Creutzberg-van Idsinga, werkzaam op het Kon. Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en Prof. Dr E. M. Uhlenbeck werden voorgecorrigeerd.

Speciale dank komt toe aan de Heer J. Soegiarto en Mej. C. J. Bakker voor het overtypen van het bewerkte Sangirees—Nederlandse deel.

Van de gelegenheid is gebruik gemaakt om de nieuwe Nederlandse spelling aan te brengen. Voor de taalvergelijking is waar mogelijk volstaan met verwijzing naar de betreffende bladzijde van O. Dempwolff's *Vergleichende Lautlehre des Austronesischen Wortschatzes* deel III. Dempwolff's reconstructies zelf zijn niet vermeld, daar deze vaak slechts voorlopig en in een descriptief werk als het onderhavige niet geheel op hun plaats zijn. Behouden zijn vooral woorden uit nauw verwante talen van Celebes, die bij Dempwolff ontbreken. De niet geheel betrouwbare bron die voor de talen van de Minahasa vaak gebruikt was, de door Niemann uitgegeven woordenlijsten (BKI 1869 en 1870), is voor sommige van deze talen nog steeds de enige. Voor het Tonsea⁵, het Tontemboan en het Bolaang-Mongondow is gebruik gemaakt van de woordenlijst van ten Hove, en de woordenboeken van Schwartz en Dunnebieer.

Het systeem van afkortingen in het Nederlands is uitgebreid en strikter toegepast (zie de lijst hierachter). Eveneens is een vast interpunctie-systeem aangebracht.

De inrichting van de artikelen is nu in het algemeen als volgt. Op het trefwoord volgt een komma wanneer van het trefwoord zelf een vertaling wordt opgegeven, en een punt-komma wanneer alleen de betekenis van afleidingen vermeld wordt (in welk geval het trefwoord dus soms toch wel zelfstandig, bv. als imperatief, kan voorkomen). Is het trefwoord een ontlening, dan volgt eerst tussen haakjes de aanduiding van de taal of talen waaruit het ontleend is.

In de artikelen is alles wat Sangirees is cursief gezet, behoudens namen van personen, plaatsen en literatuurgenres die niet direct op het trefwoord betrekking hebben. Op de Sangirese woorden en zinnen volgt na een komma de betekenis; korte nadere uitleg, aanduiding van de woordsoort en de stam van een Sangirees woord staan tussen haakjes. Een dergelijk geheel staat als onderdeel van een artikel tussen punt-komma's. In voorbeelden in dichtvorm staan de versregels, die in het manuscript van Ds Aebersold onder elkaar stonden, nu tussen zgn. Duitse komma's (/). Op het hele artikel betrekking hebbende verwijzingen naar andere trefwoorden zijn zoveel mogelijk naar het eind van het artikel verplaatst. Daarachter volgen de vergelijkbare woorden uit andere Indonesische talen tot slot.

Homonymen worden doorgaans door Romeinse cijfers onderscheiden, en verschillende betekenissen van één woord door Arabische cijfers of letters.

Het Sangirees dat in dit woordenboek is beschreven, is het hoofd-dialect, dat van Manganitu; in het algemeen vindt men dus alleen van de woorden uit andere dialecten de herkomst aangeduid.

Behalve naar de door Adriani gepubliceerde teksten wordt in dit woordenboek verwezen naar de kort geleden in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde gepubliceerde verhalen, nl. het verhaal van Himbawo (BKI 108, 1952, blz. 265) en het verhaal van Makampo (BKI 113, 1957, blz. 122). De Sasahola laanang manandu waarnaar het woordenboek verwijst zal binnenkort in hetzelfde tijdschrift verschijnen.

Voor verdere literatuur in en over het Sangirees zij hier verwezen naar de eerlang te verschijnen bibliografie van de talen van Celebes.

Het Nederlands—Sangirese woordenboek van Ds Aebersold kon door zijn omvang niet voor volledige publicatie in aanmerking komen. Wanneer een enkele maal het Sangirees—Nederlandse deel naar het Nederlands—Sangirese verwees, is bij het persklaar maken de betreffende passage uit het laatste in het eerste overgenomen. Het Nederlands—Sangirese register achter in het huidige woordenboek is als klapper vervaardigd gedeeltelijk door Mevr. van den Berg, voor het overgrote deel door Mevr. Creutzberg en achteraf vergeleken met het Nederlands—Sangirees woordenboek van Ds Aebersold en waar nodig aangevuld. Het geeft dus geen vertalingen maar alleen verwijzingen naar de trefwoorden in het Sangirees—Nederlandse deel.

J. NOORDUYN.